

FILMIDRAAMATEHNIKA VII

OLEV REMSU

(*Algus TMK 2004, nr 2, 7, 8/9, 10, 11 ja 2005, nr 1*)

5. Põhjuse ja tagajärje ahel

Mäletate, et eespool tsiteerisin **Mihhail Bahtinit**: kõike, mis on seotud seiklustega, valitseb üksainus jõud, nimelt juhused – ja juhused tõukel toimuvad kokkusattumused. **Jean-Luc Godard'i** *road-movie* (aga kus mujal ootaksid meid ees seiklused, kui mitte teekonnal?) „**Week-end**“ (1967, sts **Jean-Luc Godard**) on tervenisti üles ehitatud antiloogikale, nimelt juhusele ja juhuse tõukel toimuvatele kokkusattumustele. Antiloogika puhul me ei nõua usutavust, ei soovi, et meid veendaks tegevuse tõetruuduses. Nii siirduvad abikaasad Corinne ja Roland pärast seda, kui Corinne on üles tunnistanud eilse grupiorgia, nädalalõppu veetma. Maanteel ootavad ees ummikud, avariid, laibad, tulistamised, ümberpööratud; võetakse küüti sõitma revolvrüpaugutamise ähvardaja, kihutatakse kraavi jalgrattur ja teised autod, ainukeseks kausaalseks episoodiks on seesuguse sõidu juures avariid koos auto põlema süttimisega ja teekonna jätkamine jalgsi. Siis tuleb mängu juuba päris võimatu – ajaloo- ja muinasjututegelased, kes loevad kas enda kirjutatud või enda kohta käivaid tsitaate.

Seega ei tule antiloogikalegi rajatud lugu toime loogikata, nagu loogiline tektoonika vajab ka antiloogikat. „Weekendis“ näeme ühte kõrvalepõiget teise järel, seda nii otseses (kabriolett pöörab maanteelt kõrvale) kui ka filmiteoreetilises mõttes (toimub tegevusepiisod, mis kuidagi ei haaku eelmisega), kogu lugu ei allu põhjuse ja tagajärje

seosele, küll aga enne-nüüd-pärast kronoloogiale. Loogika klapitamiseks ja loopeatükitamiseks kasutatakse vahetiitreid, milleks mõnikord on episoodide pealkirjad, teinekord kellaaeg ja nädalapäev, millal siis tegevus toimub. Peategelased (ja kõik teisedki) on karakterita psühhopaadid, ja kuidagi teisiti see olla ei saaks. Kui mõnel tegelasel oleks usutav karakter, siis hakkaks vaataja loogikat ja tõetruudust nõudma. Godard ei eita loo struktuuri vastu mässates mitte lugu kui sellist, vaid illusiooni kui sellist.

Selge, et Godard esitab meie mõtlemise peamist struktuuri – pilla-palla assotsiatiivsust – märksa ehtsamalt kui Hollywoodi klassikaline lugu, mis eelistab siiski loogikat ja illusiooni, ent sirgjoonelist põhjuse-tagajärje ahelat filmiloos on võrreldud vulgaarmarksismiga ühiskonnateaduses (Lacey, lk 228).

Aga kes igatseb vaadata elu, kui illusioon on tunduvalt etem ning vastab samuti meie mõtlemise süvastruktuurile, – kes ei oleks siis ülistanud ja maalinud endale õhulosse? Niisiis, loogikata lugu on võrdselt loogilise looga illusioon või „päris“ ja mingit kindlat vahejoont nende vahele tõmmata ei saagi.

Tegevuse loogiline põhjendamine võib pidurdada tegevuse hoogu, Aristoteelse tegevuse jäljendamise kontseptsiooni tähttähele rakendamine võib viia Aristoteelse-vastase tulemuseni (Brewster ja Jacobs, lk 12). Ei sünni imet, ei sünni katarsist!

Siberi rahvaste juttudes on tegevus kausaalselt põhjendamata ning tegelaste eelnenud ja pärastised suhted selgitamata. Ka pole lugudel ei algust ega lõpu (Masling, lk 207) ja need peegeldavad seetõttu maailma adekvaatsemalt kui Hollywoodi muinasjutud.

Ent asume asja kallale ning püüame põhjuse-tagajärje ahela paika panna „Ristiisa“ esimeses jaos (*The Godfather*, 1972, sts **Mario Puzo** ja **Francis Ford Coppola**), koduülesandeks jääb talitada samuti teise ja kolmanda filmiga.

Niisiis, sellepärast, et on don Vito Corleone tütre pulmapäev, sellepärast, et siitsiilia kombe kohaselt ei tohi sellel päeval esitatud palvetele öelda „ei“ (esimene lähtepositsioon), pöörduvad inimesed Ristiisa don Corleone poole oma muredega.

Sellepärast, et mingid jätised peksid ja püüdsid vägistada Bonasera tütart, sellepärast, et riiklikku õigussüsteemi kuuluv kohus määras neile kaabakatele ainult kolmeaastase tingimisi karistuse, pöörduv Bonasera don Corleone poole, et õigust majja tuua.

Sellepärast, et studiojuhataja, produtsent-režissöör Woltz ei anna lauljale ja näitlejale Johnny Fontane'ile rolli oma uues filmis, pöörduv ristipoeg Johnny don Corleone poole. (Teine algsituatsioon, sellest areneb kõrvalliin.) Sellepärast, et Johnny pöörduv palvega saada endale roll, annab don Corleone oma kõige lähedasemale nõuandjale, *consigliori* Tom Hagenile ülesande sõita Californiasse ja see asi joonde ajada. Sellepärast, et Woltz ütleb ära ettepanekust, millest ei tohi keelduda, leiab ta öösel voodist enda kõrvalt oma 600 000 dollarit maksnud tšütäku tükid. Sellepärast, et Woltz leidis voodist oma lemmiklooma verised tükid, annab ta Johnnyle rolli; sellepärast, et Johnny saab rolli, kingib ta don Corleonele tänutäheks tohutu suure lillebuketi.

Täpselt nagu elus – põhjus enne,

tagajärg pärast. Ainult seda me kohe ei tea, miks esimese palve esitaja pöörduv Ristiisa poole just sel päeval, alles mõne minuti pärast avaneb meile põhjus (Ristiisa tütre pulmad.)

Ühesõnaga, proloogis esines ainult ühel juhul tagajärg enne, põhjus pärast. Hiljem juhtub seda pisiasjade puhul haruharva siin-seal veelgi, näiteks perekonda pürgiv Luca Brasi pomiseb pulmapeol omaette, tuubiks nagu mingit teksti pähe, veidikese aja pärast saame teada selle põhjuse, selgub, et koledasti pabistav mees valmistub tervitama don Corleonet. Ent sündmuste järjekord on faabula alusel õige, need tegevused ju toimuvadki just niisuguses ajalisel järgnevuses, algul tuupimine, siis ettekandmine.

Ja nüüd pealiin.

Sellepärast, et aeg toob põrandaalusele turule uue kaubana narkootikumid (lähtepositsioon), peavad New Yorki valitsevad viis perekonda oma äritegevuse ümber korraldama. Sellepärast, et valges pulbris on röögatult raha, toetab don Corleone vanem poeg, perekonnas teisel positsioonil olev Santino-Sonny, meelemürkide kaubandusest osavõtmist. Sellepärast, et teised neli perekonda võivad uimastitega kaubitsedes teenitud rahaga neist mööda minna, osta ära poliitikud ja politseinikud, toetab ka *consigliori* Tom Hagen narkoärist osavõttu. Sellepärast, et don Corleone ei taha kaotada oma häid sidemeid poliitikute ja politseiga, on tema perekond uimastite levitamise vastu. (Selle nipi eesmärgiks on autori tahte kohaselt gangsterite muutmise sümpaatsemaks.)

Sellepärast, et Santino läbematult oma arvamuse välja ütleb, kaotab ta osa oma positsiooni mõjuvõimsusest perekonnas, isa koha pärib ja uueks Ristiisaks saab filmi lõpul don Corleone noorem poeg Mike.

Sellepärast, et Luca Brasi vandus pulmapeo ajal igavest truudust don

Corleonele sooviga perekonda tulla, saadab don Corleone mehe proovilepanekuks Tattaglia perekonda spioneerima. Sellepärast, et ülesanne on ohtlik, tõmbab Luca Brasi selga kuulikindla vesti ja võtab kaasa püstoli. Sellepärast, et Tattagliad-Sollozzod näevad mängu läbi, tapavad nad jõhkralt Luca Brasi. Sellepärast, et don Corleone oli narkokaubanduse vastu, korraldatakse talle atentaat. Sellepärast, et Ristiisa koht on vaba, tuleb valida Mike'i ja Sonny vahel. Sellepärast, et jätkata läbirääkimisi narkokaubanduse alustamisest, võtavad Tattagliad-Sollozzod kinni *consigliori* Tom Hageni, kes tegelikult pooldab narkootikumidega tegelemist, ent ei astu eales don Corleone otsuste vastu. Tom Hagen on perekonnale truu sellepärast, et on perekonda võetud kasulapsena, leidlapsena tänavalt, don Corleone on andnud talle hiilgava hariduse ja koolitanud juristik.

Sellepärast, et kõrvaldada peamine narkoäri takistus, korraldavad rivaalperekonnad don Corleonele atentaadi, Ristiisa kerre lastakse viis kuuli. Sellepärast, et perekonna juht on mängust väljas, tõuseb suveräänseks liidriks Sonny-Santino. Sellepärast, et närviline Sonny kaotab pea ja ei saa raske juhtimisülesandega toime, hakkavad maailmas juhtuma igasugused segadused, mille eesmärgiks on don Corleone perekonna mõjuvõimu kahandamine, troonilt tõukamine. Sellepärast, et Tattagliale on (ajutiselt) vaja rahu tema ja Sonny-Santino vahel, laseb ta kinninabitud *consigliori* Tom Hageni vabaks, et too teeks lepingu tema perekonna ja Corleone perekonna vahel hoidmaks ära suurt verevalamist viie perekonna vahel, mis sarnaneks 1946. aasta sõjaga. Sellepärast, et Tom Hagen arvab, et don Corleone on surnud, nõustub ta ettevaatlikult vahendaja rolli täitma. Ainukeseks takistuseks sobingule on absoluutselt ustav Luca Brasi, sellepärast tuli

ta kõrvaldada. (Niisiis, tagantjärele saame teada Luca Brasi tapmise tõelise põhjuse.)

Sellepärast, et Corleone perekond teaks Luca Brasi tapmisest, saadetakse neile sitsiilia kombe kohaselt pakk surnud kaladega. Sellepärast, et Luca Brasi püüdis end kaitsta kuulikindla vestiga, on surnud kalad mässitud tema vesti, nii on ka kindel, kellest täpselt sõnumis juttu tehakse. Sellepärast, et autojuhist ihukaitsjale Pauliele langeb kahtlus kokkumängus Sollozzodega (mistõttu sai võimalikuks atentaat don Corleonele), tapetakse ta küpse rukki keskel, taamal kauguses terendamas Vabadussammas, samal ajal kui tapmise organiseerija Clemenza urineerib. Sellepärast, et Sonny teeb pidevalt juhtimisvigu, on võimu endale haaramas rivaalperekonnad.

Sellepärast, et noorem vend Mike on nn tsiviil (kuulub perekonda suguluse, mitte ameti poolest), sellepärast, et vastased seda teavad, ei ole tema vastaste rünnakuobjektiks. Sellepärast, et Mike armastab oma isa, nagu iga korralik poeg, tuleb ta haiglasse. Sellepärast, et Mike'i ei rünnata, saadetakse just tema kontrollima olukorda haiglas, kus ravitakse don Corleonet. Sellepärast, et nn kord on don Corleone teovõimetuse tõttu New Yorgis kadunud, sellepärast, et korrumppeerunud politsei mängib don Corleone rivist väljasoleku tõttu kokku Sollozzodega, on tema palati ustelt maha võetud ihukaitsjad, sellepärast, et don Corleone lõplikult likvideerida. Sellepärast, et pagar Enzo käis don Corleone tütre pulmapäeval don Corleonelt teenet palumas, sellepärast, et don Corleone täitis pagar Enzo palve, tuleb pagar Enzo haavatud don Corleonele lilli tooma. Sellepärast, et sõjakangelane, noorem vend Mike, on teovõimsam kui vanem vend Sonny, hoiab ta pagar Enzo sümboolsel abil ära isa tapmise.

Sellepärast, et Mike küsib äraostetud

„Ristiisa“, 1972.
 Režissöör
 Francis Ford
 Coppola.
 Robert Duvall
 (Tom Hagen) ja
 Marlon Brando
 (don Vito
 Corleone).

politseikaptenilt McCluskey'lt, kui palju Sollozzo-Türkpane tolele maksab, saab ta politseinikult solvava kõrvakiilu, ja nüüd peab McCluskey surema, sellepärast, et au ja väarikuse alandaja ei või kuidagi ellu jääda. Sellepärast, et Sonny ei ole mees omal kohal, puhkeb alatasa sõnelusi tema ja *consiglieri* Tom Hageni vahel. Sellepärast, et Sollozzo on politseikapteni kaitse all, ei hakka tema peale ükski hammas. Sellepärast, et kirjutamata seaduste järgi politseinikke ei tapeta, on ka McCluskey puutumatu. (Politseinikku rünnanud perekond jääks ilma legaalse võimu poliitilise kaitseta ning tema vastu pöörduksid automaatselt ka kõik ülejäänud New Yorgi perekonnad.) Sellepärast, et Sollozzo-Türklast üksinda tappa ei saa, peab siiski surema ka politseikapten McCluskey.

Sellepärast, et Corleone perekonnal on nuhid teistes perekondades, saavad nad teada nende kavatsustest. Sellepärast, et Corleone perekonnas äraandjaid ei ole, jääb nende kodust info tulemata. Sellepärast, et Sollozzo oletab Mike'i autoriteedi kasvu Corleone perekonnas, kutsub ta Mike'i õhtusöögile. Sellepärast, et garanteerida oma puutumatus, võtab Sollozzo enda palgal oleva politseikapten McCluskey õhtusöögile kaasa. Sellepärast, et nüüd on lõplikult sel-

ge McCluskey sidemed rivaalperekonnaga, kaob politseiniku immunitet. (Politseiniku isikupuutumatus kehtib ainult juhul, kui ta ei ole liitunud mõne perekonnaga.)

Sellepärast, et ei oleks tunnistajaid, hoiab Sollozzo õhtusöögiks määratud restorani saladuses. Sellepärast, et Mike'il ei oleks relva, laseb Sollozzo politseinikul Mike'i läbi otsida. Sellepärast, et Corleonedel on politseis koputaja, on nad saanud varem kohtumiskoha teada. Sellepärast, et kohtumiskoht on teada, peidavad Corleone perekonna liikmed tualetti püstoli Mike'i jaoks. Sellepärast, et politseinik midagi ei mõistaks, räägivad Sollozzo ja Mike omavahel itaalia keeles.

Sellepärast, et McCluskey on Sollozzo teenistuses, tapab Mike ta koos Sollozoga. Sellepärast, et on tapetud võimsa perekonna juht, puhkeb New Yorgis perekondadevaheline sõda. Sellepärast, et don Vito Corleone paraneb, kirjutatakse ta haiglast välja, kuid sellepärast, et ta tervis on pödur, ei võta ta perekonna juhtimist üle. Sellepärast, et Sonny on kehv boss, käib Corleone perekond alla. Sellepärast, et Mike tappis Sollozzo ja politseiniku, peab ta aastaks New Yorgist kaduma, pagema rettu Sitsiiliasse.

Tegemist on ja ei ole kohahütsuse

rikkumisega – Sitsiilia asub muidugi New Yorgist kaugel, ent don Corleone perekond on sealt pärit, ühesõnaga, Mike suundub oma põliskoju.

Shakespeare'i „Othello” tegevus püsib üldiselt hiliskeskaja New Yorgis, nimelt Veneetsias, mis oli kahtlemata hiliskeskaja New York. Vahepeal kolitakse Küprosele, ja toonaste mõõdupuude järgi asus Küpros Veneetsiast märksa kaugemal kui Sitsiilia New Yorgist. „Othello” peetakse Shakespeare'i parimaks näidendiks, kuid mitte suurimaks teoseks (Shakespeare, lk 577). Parima all mõeldakse vastavust dramaturgia kaanonitele, kuna ainsana Shakespeare'i tragöödiatest põhineb just „Othello” intriigil.

Ja kus on siis ime? Kõik on ju tapvalt loogiline! Kus on absoluutselt juhuslik kohtumine, mis ei tulene põhjuse-tagajärje ahelast? Kus on jumal masinast, *deus ex machina*?

Aga palun!

Sitsiilias kohtub Mike neiu, armumine tabab teda nagu piksenool. Kas see on absoluutselt uskumatu?

Nüüd ei ole Mike ainult sõjakangelane ja kahekordne mõrvar, vaid sõjakangelane ja kahekordne mõrvar ning pluss midagi muud. Ja see m i d a g i m u u d peseb tal, eriti naisvaataja silmis, maha kõik patud. Meeste jaoks peaks Mike olema ammu puhast poiss, kuna ta on nii osav, tasakaalukas, julge ja arukas.

Selgub, et Mike on tundeline küünik, täpselt samuti nagu ta isa don Vito Corleone! Küsisime, kas Mike'i armumine esimesest silmapilgust on absoluutselt uskumatu? Aga kui ta isa on ääretult emotsionaalne, miks ei võiks temagi hingega inimene olla? Niisiis, *deus ex machina* on kuidagi ikka põhjendatud, *deus ex machina* põhjendab ise tagantjärele don Vito Corleone karakterit.

Lähme edasi! Mis juhtub Sitsiilias?

Nagu Küprosel kingivad teineteisele südame Othello ja Desdemona, nii lööb

Sitsiilias õitsele Mike'i ja süütu sitsiilanna õnn.

Sellepärast, et Mike on esimesest silmapilgust armunud, sellepärast, et temas lööb välja sitsiilia veri, küsib ta neiu isalt luba temaga abielluda. Sellepärast, et isa on nõus, saab Mike teada tüdruku nime – see on Apollonia – ja õiguse perekonna valvsa silma all temaga kohutada.

Milline iseloomulik nimi! Apollon (rooma Apollo) on vanakreeka päikese-, valguse- ja ennustusjumal, muusika ja luule kaitsja. Tegelaste nimed ei mängi filmides muidugi eriti suurt rolli, aga täpne nimi kaunistab lugu alati, mõni vaataja märkab seda kindla peale.

Sellepärast, et Mike armastab Apolloniat, toimuvad Sitsiilias pulmad. Sellepärast, et vaenuperekond New Yorgis on avastanud Mike'i redupaiga Sitsiilias, korraldatakse talle atentaat, ent plahvatama pandud autos saab surma Mike'i asemel tema nooruke abikaasa.

Küsimine, kas Sitsiilias veedetud aeg on tegevusühtsuse printsiibi kõigutamine? Kas vahepala on aalooiline?

Shakespeare'i „Kuningas Learis” kulgeb tegevus paralleelselt kahes kohas, Gloucesteri majas ja Leari majas; üheaegselt toimub kaks tegevusliini – Leari konflikt oma tütardega ja Gloucesteri konflikt oma poegadega, kusjuures uurijad on selgeks teinud, et Shakespeare on kasutanud nende loomiseks koguni eraldi allikaid. Vanim kirjalik versioon Learist ja tema tütardest leidub Walesi munga Geoffrey of Monmouthi aastatel 1136–1139 koostatud ladinakeelses kroonikas ning tragöödia kõrvalteema, Gloucesteri kannatused, on võetud peaaegu nelisada aastat hiljem, aastal 1590 trükist ilmunud Philip Sidney romaanist „Arcadia” (Shakespeare, lk 609).

Kas me saame rääkida aja- ja tegevusühtsusest, kui etalondramaturg niimoodi vigurdab? Saame!

Mõnikord arvan, et niisugused ja neile lisaks veel *deus ex machina* vahepalad on ähmane järelkaja kaugetest aegadest, reministsents põlislugudest, milles kõik muinasjutud ei olnud tõmmatud veel indoeuroopalikule Tuhkatriinu-mallile ning põhjuse-tagajärje ahelat ei peetud vajalikuks, samuti tege- laste eelnevate suhete valgustamist.

Aga mis hoidis siis aborigeenist kuu- lajat kinni? Huvi detailide ja jutuvestja väljendusoskuse vastu? Võib-olla küll. Ent teiselt poolt jälle, ega kuulajal ei olnud kuhugi oma koopast, püstkojast, vigvamist, tšummist, lõkke äärest min- na, sest kuhu sa ikka lähed? Väljas söö- vad karud ja hundid sind ära! Veel vä- hem sai ta juttu lülitada teisele lainele või kanalile, mida meie vaataja teeb jala- maid, kui tema pilku ekraanile ei nae- luta.

Ent siirdugem pärast pikka pausi, meiepoolset aja-, koha- ja tegevusühtsu- se rikkumist Sitsiiliast tagasi New Yorki!

Sellepärast, et õemees peksab Sonny ja Mike'i öde, klohmib Sonny ta läbi. Sel- lepärast, et Sonny on tormakas ja ette- vaatamatu, tapetakse ta perekondade- vahelises sõjas. Sellepärast, et jalule tõusnud don Corleone tahab rahu, pa- lub ta *consigliori* Tom Hagenit mitte maksta kätte oma poja Sonny tapmise eest ning korraldada rahu sõlmimiseks viie perekonna kohtumine. Sellepärast, et sõja ajal kannatab äri, nõustuvad ra- huga teistegi perekondade juhid. Selle- pärast, et ajad on muutunud, ei ole pere- konnad enam uimastikaubanduse vas- tu, vaid toetavad kontrollitud uimasti- äri.

Sellepärast, et Sitsiilia iludus on ta- petud, teeb Mike abieluettepaneku oma vanale tüdruksõbrale Kayle. Sellepä- rast, et Sonny on tapetud ja don Corleo- ne põdur, saab perekonnapeaks Mike. Sellepärast, et Mike'i ei seo antud sõna, organiseerib Mike kõigi teiste perekon- napeade tapmise. Sellepärast, et Mike'i

õemees Carlo (kelle pulmadega algas film) osutus reeturiks, laseb Mike tappa ka tema.

Ja veel üks ime: Mike'ist, kes filmi algul ütles, et temal pole oma isa pere- konnaäri midagi ühist, on saanud veel julmem don, veel külmaverelisem Ristiisa.

Dramaturgias on kaks kohustuslik- ku loogikat – *põhjuse ja tagajärje loo- gika* ja *dialektiline loogika* – „Ristiisa“ *jutustamisviis* vastab neile mõlemale.

Dialektiline loogika toimib siis, kui käiku läheb vastutegevus, mis aktivee- rib tegevuse.

Nägime, kuidas rivaalperekonnad olid haaramas võimu New Yorgis (see on vastutegevus), Corleone perekond sattus väljapääsmatusse olukorda, mille tõttu Mike pidi juhtimise enda kätte võt- ma. (Tegevus aktiveerub.)

Kolmas, mittekohustuslik loogika, nimelt *antiloogikagi* on filmis esinda- tud – see on Mike'i armumine Sitsiilias esimesest silmapilgust, mis kuidagi ei ole seostatav looga, ent rikastab Mike'i karakterit.

(Järgneb)

Kasutatud kirjandus:

Uku Masing. Taevapõdra rahvaste meelest ehk boreaalsest hoiakust. „Akadeemia“ 1989, nr 1.

William Shakespeare. „Othello“ (Kogutud teosed V). Tõlkinud Jaan Kross, kommentee- rinud Georg Meri. „Eesti Raamat“, Tallinn, 1966.

William Shakespeare. „Kuningas Lear“ (Kogutud teosed VI). Tõlkinud ja kommentee- rinud Georg Meri. „Eesti Raamat“, Tallinn, 1968.

Ben Brewster ja Lea Jacobs. Theatre to Cine- ma. Stage Pictorialism and the Early Feature Film. Oxford University Press, 1997.

Nick Lacey. Narrative and Genre. Key Con- cepts in Media Studies. „Pelgrave“, New York, 2000.